

આસવ અધિકાર

ગાથા : ૧૬૪ થી ૧૮૦, કળશ : ૧૧૩ થી ૧૨૪

કળશ – ૧૧૩

ઉત્થાનિકા :-પ્રથમ ટીકાકાર કહે છે કે 'હવે આસવ પ્રવેશ કરે છે' :-

* જેમ નૃત્યના અખાડામાં નૃત્ય કરનાર માણસ સ્વાંગ ધારણ કરીને પ્રવેશ કરે છે તેમ અહીં આસવ સ્વાંગ છે. તે સ્વાંગને યથાર્થ જાણનારું સમ્યગ્જ્ઞાન છે; તેના મહિમારૂપ મંગળ કરે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * હવે સમરાંગણમાં આવેલા, મહામદથી ભરેલા મદમાતા આસવને [આ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની પરિણતિરૂપ]
૨. * આ દુર્જય જ્ઞાન-બાણવલી જીતે છે :- કે જે જ્ઞાનરૂપી બાણવલીનો મહાન ઉદય ઉદાર છે (અર્થાત્ આસવને જીતવા માટે જેટલો પુરુષાર્થ જોઈએ તેટલો પૂરો પાડે એવો છે) અને ગંભીર છે (અર્થાત્ જેનો પાર છદ્મસ્થ જીવો પામી શકતા નથી એવો છે).

કળશામૃત :-

૧. * આવેલ સમરાંગણ મહીં મદથી અહો જે પૂર્ણ છે, મદમત્ આસવને અહો, આ જ્ઞાનપરિણતિરૂપ જે
૨. * દુર્જય અહો બાણવળી, જેનો ઉદય ઉદાર છે, અપાર છે, ગંભીર છે, તે જ્ઞાન આસવને જીતે.

ગાથા — ૧૬૪-૧૬૫

ઉત્થાનિકા :-હવે આસવનું સ્વરૂપ કહે છે :-

- ગાથા :-
- * મિથ્યાત્વ ને અવિરત, કષાયો, યોગ સંજ્ઞ અસંજ્ઞ છે, એ વિવિધ ભેદે જીવમાં, જીવના અનન્ય પરિણામ છે; ૧૬૪.
 - * વળી તેહ જ્ઞાનાવરણઆદિક કર્મના કારણ બને, ને તેમનું પણ જીવ બને જે રાગદ્વેષાદિક કરે. ૧૬૪.

ટીકામૃત :-

(૧) * [સિક્ષાંત નં. ૧ : ચિદ્રિકારો જડ નહિ પરંતુ જીવ છે.]

૧. * આ જીવમાં જે રાગ, દ્વેષ, વિમોહ એ આસવ બધા, નિજના જ પરિણામો તણા નિમિત્તથી થાતા સદા;
૨. * તેથી ન જડના હોઈને, ચૈતન્યના આભાસ છે, [સિક્ષાંત પહેલો-ચિદ્રિકારો જડ નથી પણ જીવ છે.]

(૨) * [સિક્ષાંત નં. ૨ : રાગ, દ્વેષ, મોહ ખરેખર આસવો છે.]

૧. * મિથ્યાત્વ ને અવિરણ તેમ કષાય ને વળી યોગ જે, પુદ્ગલ તણા પરિણામ તે [છે પૂર્વ કર્મોદય ખરે;]
૨. * જ્ઞાનાવરણ ઇત્યાદિ પુદ્ગલ કર્મના આસવણના, નિમિત્ત હોવાથી ખરેખર તેહ છે આસવ ખરા;
૩. * વળી તેહ મિથ્યાત્વાદિ પુદ્ગલકર્મના પરિણામને કર્માસવણની નિમિત્તતાનું રાગ-દ્વેષ નિમિત્ત છે;
૪. * અજ્ઞાનમય જે આત્મના પરિણામ છે તેઓ બધા ને તેથી રાગ વિમોહ આદિ છે સહુ આસવ ખરા.
૫. * તે રાગદ્વેષ વિમોહ આદિ હોય છે અજ્ઞાનીને, નિષ્કર્ષ આવો નીકળે છે અર્થ માંહીથી ખરે.

ટીકા :-

(૧) * [સિક્ષાંત નં. ૧ : ચિદ્રિકારો જડ નહિ પરંતુ જીવ છે :]

૧. * આ જીવમાં રાગ, દ્વેષ અને મોહ—એ આસવો પોતાના પરિણામના નિમિત્તે થાય છે.
૨. * માટે તેઓ જડના નહિ હોવાથી ચિદાભાસ છે (-જેમાં ચૈતન્યનો આભાસ છે એવા છે, ચિદ્રિકાર છે.)

(૨) * [સિક્ષાંત નં. ૨ : રાગ, દ્વેષ, મોહ ખરેખર આસવો છે :]

૧. * મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ—એ પુદ્ગલપરિણામો [-પૂર્વકર્મના ઉદયો]

૨. * જ્ઞાનાવરણાદિ પુદ્ગલકર્મના આસ્રવણના (-આવવાના) નિમિત્ત હોવાથી, ખરેખર આસ્રવો છે;
૩. * અને તેમને (-મિથ્યાત્વાદિ પુદ્ગલપરિણામોને) કર્મ આસ્રવણના નિમિત્તપણાનું નિમિત્ત રાગ-દ્વેષ-મોહ છે.
૪. * કે જેઓ અજ્ઞાનમય આત્મપરિણામો છે. માટે (મિથ્યાત્વાદિ પુદ્ગલ-પરિણામોને) આસ્રવણના નિમિત્તપણાના નિમિત્તભૂત હોવાથી રાગ-દ્વેષ-મોહ જ આસ્રવો છે.
૫. * અને તે તો (રાગ-દ્વેષ-મોહ તો) અજ્ઞાનીને જ હોય છે એમ અર્થમાંથી જ નીકળે છે. (ગાથામાં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહ્યું નથી તોપણ ગાથાના અર્થમાંથી જ એ આશય નીકળે છે.)

ગાથા - ૧૬૬

ઉત્થાનિકા :-હવે જ્ઞાનીને આસવોનો (-ભાવાસવોનો) અભાવ છે એમ બતાવે છે :-

ગાથા :- * સુદ્રષ્ટિને આસવ નિમિત્ત ન બંધ, આસવરોધ છે;
નહિ બાંધતો, જાણે જ પૂર્વનિબદ્ધ જે સત્તા વિષે. ૧૬૬

ટીકામૃત :-

૧. * નિજ જ્ઞાનમય ભાવો વડે અવશ્યરૂપે જ્ઞાનીને,
અજ્ઞાનમય ભાવો તણો નિરોધ થાય જ છે ખરે;
૨. * એ કારણે કે જે પરસ્પર હોય વિરોધી અરે,
તે બેય ભાવો એક સાથે તેથી રહી શકતા ખરે;
૩. * અજ્ઞાનમય ભાવો જ તેથી રાગ-દ્વેષ-વિમોહ કે
જે સહુય આસવસ્વરૂપ છે, તેનો નિરોધ જ હોઈને;
૪. * આ જ્ઞાનીને તે આસવોનો હોય છે નિરોધ ને,
તેથી જ જ્ઞાની આસવો છે જેમનું નિમિત્ત તે.
૫. * જ્ઞાનાવરણ આદિ સહુ જડકર્મને નથી બાંધતો;
કર્તાપણું છોડી નવા નહીં કર્મને તે બાંધતો.
૬. * સત્તા મહીં સ્થિત કર્મનો જ્ઞાનસ્વભાવ વડે અહી,
જ્ઞાતા રહે છે માત્ર તે, [ભાવાસવોનો જ્ઞાની તો].

ટીકા :-

૧. * ખરેખર જ્ઞાનીને જ્ઞાનમ ભાવો વડે અજ્ઞાનમયભાવો અવશ્યમેવ નિરોધાય છે.—રોકાય છે—
અભાવરૂપ થાય છે.
૨. * કારણ કે પરસ્પર વિરોધીભાવો સાથે રહી શકે નહિ;
૩. * તેથી અજ્ઞાનમય ભાવોરૂપ રાગ-દ્વેષ-મોહ કે જેઓ આસવભૂત (આસવસ્વરૂપ) છે તેમનો
નિરોધ હોવાથી,
૪. * જ્ઞાનીને આસવનો નિરોધ હોય જ છે. માટે જ્ઞાની, આસવો જેમનું નિમિત્ત છે એવા
૫. * (જ્ઞાનાવરણાદિ) પુદ્ગલકર્મોને બાંધતો નથી,—સદાય અકર્તાપણું હોવાથી નવાકર્મો નહિ
બાંધતો થકો, સત્તામાં રહેલાં પૂર્વબદ્ધ કર્મોને,
૬. * પોતે જ્ઞાનસ્વભાવવાળો હોઈને, કેવળ જાણે જ છે.
(જ્ઞાનીનો જ્ઞાન જ સ્વભાવ છે, કર્તાપણું સ્વભાવ નથી; કર્તાપણું હોય તો કર્મ બાંધો, જ્ઞાતાપણું
હોવાથી કર્મ બાંધતો નથી).

ગાથા - ૧૬૭

ઉત્થાનિકા :-હવે, રાગદ્વેષમોહ જ આસ્રવ છે એવો નિયમ કરે છે :-

ગાથા :- * રાગાદિયુત જે ભાવ જીવકૃત તેહને બંધક કહ્યો;
રાગાદિથી પ્રવિમુક્ત તે બંધક નહીં, જ્ઞાયક નર્યો. ૧૬૭.

ટીકામૃત :- *

(૧) * [રાગના સંસર્ગથી જીવ નવાં [ભાવ] કર્મો કરે છે :]

૧. * જ્યમ લોહચુંબક સાથ પરિચયથી થયેલો ભાવ જે, ગતિને વિષે પ્રેરિત કરે છે લોહની કો સોયને;
૨. * ત્યમ રાગ-દ્વેષ-વિમોહથી મિશ્રિત થયેલો ભાવ જે, આત્મા મહીં ઉત્પન્ન એ અજ્ઞાનમય છે ભાવ તે;
૩. * પ્રેરિત કરે છે આત્મને કરવા વિકારી ભાવને, [આ રીત પરિચય રાગનો કર્મો કરાવે જીવને.]

(૨) * [રાગાદિના અસંસર્ગથી જીવ ભાવકર્મોનો જ્ઞાયક રહે છે :]

૧. * જ્યમ લોહચુંબકની અપરિચિતતાથી થાતો ભાવ જે, અગતિરૂપી જ સ્વભાવમાં સ્થાપિત કરે છે સોયને;
૨. * ત્યમ રાગ-દ્વેષ-વિમોહની સાથે અપરિચયતાથી જે, આત્મા મહીં ઉત્પન્ન થાતો જ્ઞાનમય છે ભાવ તે;
૩. * જેનો સ્વભાવ નથી કદી કો કર્મ કરવાનો ખરે, એવા અહો આ આત્મને નિજભાવમાં સ્થાપિત કરે.

(૩) * [ઉપસંહાર : રાગમિશ્રિત ભાવ બંધક અને અમિશ્રિત ભાવ માત્ર જ્ઞાયક જ છે :]

૧. * તેથી જ મિશ્રિત રાગથી અજ્ઞાનમય છે ભાવ તે, કર્તૃત્વમાં પ્રેરિત કરે છે તેથી છે બંધક અને
૨. * નથી રાગમિશ્રિત ભાવ તે પ્રગટાવતો જ સ્વભાવને, બસ માત્ર જ્ઞાયક છે, જરાયે છે નહિ બંધક ખરે.

ટીકા :-

(૧) * [રાગના સંસર્ગથી જીવ નવા ભાવકર્મો કરે છે :]

૧. * ખરેખર જેમ લોહચુંબક-પાષાણ સાથે સંસર્ગથી (લોખંડની સોયમાં) ઉત્પન્ન થયેલો ભાવ લોખંડની સોયને (ગતિ કરવાને) પ્રેરે છે.
૨. * તેમ રાગ-દ્વેષ-મોહ સાથે ભેળસેળપણથી (આત્મામાં) ઉત્પન્ન થયેલો અજ્ઞાનમય ભાવ જ
૩. * આત્માને [ભાવ] કર્મ કરવાને પ્રેરે છે.

(૨) * [રાગના અસંસર્ગથી જીવ ભાવકર્મોનો સદા જ્ઞાયક જ રહે છે :]

૧. * અને જેમ લોહચુંબક-પાષાણ સાથે અસંસર્ગથી (લોખંડની સોયમાં) ઉત્પન્ન થયેલો ભાવ લોખંડની સોયને (ગતિ નહિ કરવારૂપ) સ્વભાવમાં જ સ્થાપે છે.
 ૨. * તેમ રાગ-દ્વેષ-મોહ સાથે અભેળસેળપણાથી (આત્મામાં) ઉત્પન્ન થયેલો જ્ઞાનમય ભાવ,
 ૩. * જેને કર્મ કરવાની ઉત્સુકતા નથી (અર્થાત્ કર્મ કરાવાનો જેનો સ્વભાવ નથી) એવા આત્માને સ્વભાવમાં જ સ્થાપે છે;)
- (૩) [ઉપસંહાર : રાગમિશ્રિત ભાવ બંધક અને અમિશ્રિત ભાવ માત્ર જ્ઞાયક જ છે :]
૧. * માટે રાગાદિ સાથે મિશ્રિત (-મળેલો) અજ્ઞાનમય ભાવ જ કર્તૃત્વમાં પ્રેરતો હોવાથી બંધક છે અને
 ૨. * રાગાદિ સાથે અમિશ્રિતભાવ સ્વભાવનો પ્રકાશક (-પ્રગટ કરનાર) હોવાથી કેવળ જ્ઞાયક જ છે, જરા પણ બંધક નથી.

ગાથા - ૧૬૮

ઉત્થાનિકા :-હવે રાગાદિ સાથે નહિ મળેલા ભાવની ઉત્પત્તિ બતાવે છે :-

ગાથા :- * ફળ પક્વ ખરતાં, વૃંત સહ સંબંધ ફરી પામે નહીં,
ત્યમ કર્મભાવ ખર્યે, ફરી જીવમાં ઉદય પામે નહીં. ૧૬૮.

ટીકામૃત :-

૧. * જ્યમ પાકું ફળ ડીંટાથી છૂટ એકવાર પડ્યું થકું,
ડીંટાની સાથે કદીય ફરી સંબંધને નથી પામતું;
૨. * ત્યમ કર્મના ઉદયે થતો ઉત્પન્ન એવો ભાવ^૧ જે,
જીવભાવ^૨થી છૂટો અહો જે એક વાર પડે ખરે;
૩. * જીવભાવને નથી પામતો^૩ ફરીને [વિકારી] ભાવ તે,
આ રીત જે મિશ્રિત નથી રાગાદિકાથી ભાવ તે.
૪. * છે જ્ઞાનમય એ ભાવ^૪ની ઉત્પત્તિ [ત્યારે] થાય છે.
[નિજના અપ્રતિહતભાવને મુનિવર કહે છે આ રીતે.]

૧. ભાવ = મિથ્યાત્વ આદિ ભાવ જીવભાવથી = જીવથી

૩. જીવભાવને નથી પામતો = જીવ સાથે સંબંધ પામતો નથી

૪. જ્ઞાનમય તે ભાવ = સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર-આનંદનો ભાવ.

ટીકા :-

[ઉપોદ્ઘાત : રાગાદિ એટલે મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ સાથે નહિ મળેલા એવા જ્ઞાનમય ભાવની ઉત્પત્તિ બતાવે છે. અનંત અનંત જ્ઞાન અને આનંદથી ભરેલો ભગવાન તેને પ્રગટ કરનારો એવો જે સ્વભાવભાવ તેની ઉત્પત્તિ પ્રસિદ્ધિ કરે છે.]

૧. * જેમ પાકું ફળ ડીંટાથી એકવાર છૂટું પડ્યું થકું ફરીને ડીંટા સાથે સંબંધ પામતું નથી,
૨. * તેમ કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થતો ભાવ જીવભાવથી એકવાર છૂટો પડ્યો થકો
૩. * ફરીને જીવભાવને પામતો નથી. આ રીતે રાગાદિ સાથે નહિ મળેલો
૪. * જ્ઞાનમય એવો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે.

[આ રીતે આચાર્યશ્રી પોતાનો અપ્રતિહતભાવ દર્શાવે છે.]

કલશ - ૧૧૪

ઉત્થાનિકા :-હવે, 'જે જ્ઞાનમયભાવ^૧ છે તે જ ભાવાસવ^૨નો અભાવ છે' એવા અર્થનું કલશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * જીવને જે રાગદ્વેષમોહ^૩ વગરનો, જ્ઞાનથી જ રચાયેલો ભાવ છે
- * અને જે સર્વદ્રવ્યકર્મના આસવના થોકને (અર્થાત્ જથ્થાબંધ દ્રવ્યકર્મના પ્રવાહને) રોકનારો^૪ છે.
૨. * તે (જ્ઞાનમય^૧) ભાવ સર્વ ભાવાસવ^૨ના અભાવસ્વરૂપ છે.

કલશામૃત :-

૧. * જે રાગદ્વેષવિમોહ^૩ વિણ બસ જ્ઞાનથી જ રચિત છે, જેનાથી દ્રવકરમાસવોનો થોક બહુ રોકાય છે;
૨. * તે જ્ઞાનમય^૧ જે ભાવ છે તે સર્વ ભાવાસવ^૨ તણા, અભાવરૂપસ્વરૂપ છે [આચાર્યશ્રી કહેતા અહા!]

પાદટિપ્પણ :-

૧. જ્ઞાનમયભાવ = રાગની એકતાબુદ્ધિ વિનાનો ભાવ,
= અનંતા ગુણોની અંશે વ્યક્ત પ્રગટ થયેલી આત્મામય પર્યાય.
૨. ભાવાસવ = મિથ્યાત્વરૂપી ભાવાસવ.
૩. રાગ-દ્વેષ-મોહ = મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી એટલે કે રાગની એકતાવાળો ભાવ.
૪. રોકનારો છે = આવતો નથી.

ગાથા - ૧૬૯

ઉત્થાનિકા :-હવે, જ્ઞાનીને દ્રવ્યાસવ^૧નો અભાવ છે એમ બતાવે છે. :-

ગાથા :- * જે સર્વ પૂર્વનિબદ્ધ પ્રત્યય^૨ વર્તતા તે જ્ઞાનીને,
છે પૃથ્વીપિંડ સમાન ને સૌ કર્મશરીરે^૩ બદ્ધ છે. ૧૬૯.

ટીકામૃત :-

૧. * અજ્ઞાનને કારણ અહીં જે કર્મ પૂર્વનિબદ્ધ છે,
મિથ્યાત્વ ને અવિરમણ તેમ કષાય ને યોગરૂપે;
૨. * દ્રવ્યાસરવમય પ્રત્યયો તે અન્યદ્રવ્યસ્વરૂપ છે,
તેઓ અહીં પુદ્ગલ તથા પરિણામવાળા હોઈને;
૩. * છે પૃથ્વીપિંડ સમાન પ્રત્યય^૨ તે સહુયે જ્ઞાનીને,
તે તો બધાય સ્વભાવથી બસ કર્મશરીરે^૩ બદ્ધ છે,
૪. * નથી બદ્ધ તે જીવ સાથે તેથી દ્રવ્ય આસ્રવના સદા,
અભાવની જ સ્વભાવથી છે સિદ્ધિ જ્ઞાનીને અહા!

ટીકા :-

૧. * જે પૂર્વે અજ્ઞાન વડે બંધાયેલા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગરૂપ
૨. * દ્રવ્યાસવ^૧ભૂત પ્રત્યયો છે, તે અન્યદ્રવ્યસ્વરૂપ પ્રત્યયો^૨ અચેતન પુદ્ગલપરિણામવાળા
હોવાથી
૩. * જ્ઞાનીને માટીના ઢેંફા સમાન છે (-જેવા માટી વગેરે પુદ્ગલસ્કંધો છે તેવા જ તે પ્રત્યયો
છે);
૪. * તે તો બધાય, સ્વભાવથી જ માત્ર કાર્માણ શરીર સાથે બંધાયેલા છે—સંબંધવાળા છે, જીવ
સાથે નહિ;
* માટે જ્ઞાનીને દ્રવ્યાસવો^૧નો અભાવ સ્વભાવથી જ સિદ્ધ છે.

પાદટિપ્પણ :-

૧. દ્રવ્યાસવ = સત્તામાં પડેલાં પૂર્વનિબદ્ધ આઠ પ્રકારના જડ કર્મો
૨. પ્રત્યયો = આસ્રવો
૩. કર્મશરીર = કાર્માણ શરીર

કલશ - ૧૧૫

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થનું કલશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * ભાવાસવોના અભાવને પામેલો અને
* દ્રવ્યાસવોથી તો સ્વભાવથી જ ભિન્ન એવો
૨. * આ જ્ઞાની કે જે સદા એક જ્ઞાનમય ભાવવાળો છે તે—
* નિરાસવ જ છે, માત્ર એક જ્ઞાયક જ છે.

કલશામૃત :-

૧. * અભાવ ભાવાસવ તણા જે સર્વને પામેલ છે,
ને દ્રવ્યઆસવથી સદાય સ્વભાવથી તો ભિન્ન છે;
૨. * આ જ્ઞાની કે જે એક જ્ઞાનસ્વભાવવાળો છે સદા,
નિરાસવી છે માત્ર એક જ છે અહો જ્ઞાયક અહા !

ગાથા - ૧૭૦

ઉત્થાનિકા :-હવે પૂછે છે કે જ્ઞાની નિરાસવી કઈ રીતે છે? તેના ઉત્તરની ગાથા કહે છે :-

ગાથા :- * ચઉવિધ પ્રત્યય સમય સમયે જ્ઞાનદર્શનગુણથી,
બહુભેદ બાંધે કર્મ, તેથી જ્ઞાની તો બાંધક નથી. ૧૭૦.

ટીકામૃત :-

૧. * નથી જ્ઞાનીને તો ભાવના આસવપણાના ભાવની,
અભિપ્રાયમાં તો પ્રથમથી, છે તેથી જ્ઞાની નિરાસવી;
૨. * પણ દ્રવ્ય પ્રત્યય સમય સમયે બાંધતા બહુ કર્મને,
ત્યાં જ્ઞાનગુણનું પરિણમન છે માત્ર કારણ [જાણજે.]

ટીકા :-

૧. * પ્રથમ જ્ઞાની તો આસવભાવની ભાવનાના
* અભિપ્રાયના અભાવને લીધે નિરાસવ જ છે;
૨. * પરંતુ, જે તેને દ્રવ્યપ્રત્યયો સમયસમય પ્રતિ અનેક પ્રકારનું પુદ્ગલકર્મ બાંધે છે,
* ત્યાં જ્ઞાનગુણનું પરિણમન જ કારણ છે.

ગાથા - ૧૭૧

ઉત્થાનિકા :-હવે વળી પૂછે છે કે જ્ઞાનગુણનું પરિણમન બંધનું કારણ કઈ રીતે છે? તેના ઉત્તરની ગાથા કહે છે :-

ગાથા :- * જે જ્ઞાનગુણ*ની જઘન્યતામાં વર્તતો ગુણ જ્ઞાનનો,
ફરી ફરી પ્રણમતો અન્યરૂપમાં, તેથી તે બંધક કહ્યો. ૧૭૧.

ટીકામૂત :-

૧. * આ જ્ઞાનગુણ*નો ભાવ જ્યાં ક્ષાયોપશમિક-જઘન્ય-છે,
અંતરમુરતમાં ત્યાં લગી પરિણામ વિપરીત થાય છે;
૨. * તેથી ફરી ફરી પરિણમે છે અન્ય અન્યરૂપે અને
તે પરિણમન ચારિત્રપૂરણની અવસ્થાને નીચે;
૩. * અવશ્યભાવી રાગનો સદ્ભાવ હોવાથી [ખરે,]
છે બંધનું કારણ ખરે, [આ રીત ભાવ જઘન્ય તે.]

* જ્ઞાનગુણ = [આત્મા, જ્ઞાનગુણ, ચારિત્ર]

** ચારિત્રપૂરણ = યથાખ્યાત ચારિત્ર

*** અવશ્યભાવી = અવશ્યભાવી

ટીકા :-

૧. * જ્ઞાનગુણનો જ્યાં સુધી જઘન્યભાવ છે (-ક્ષાયોપશમિક ભાવ છે)
* ત્યાં સુધી તે (જ્ઞાનગુણ) અંતર્મૂર્તમાં વિપરિણામ પામતો
૨. * હોવાથી ફરીફરીને તેનું અન્યપણે પરિણમન થાય છે.
* તે (જ્ઞાનગુણનું જઘન્ય પરિણમન), યથાખ્યાતચારિત્ર—અવસ્થાની નીચે
૩. * અવશ્યભાવી રાગનો સદ્ભાવ હોવાથી
* બંધનું કારણ જ છે.

ગાથા - ૧૭૨

ઉત્થાનિકા :-હવે વળી ફરી પૂછે છે કે—જો આમ છે (અર્થાત્ જ્ઞાનગુણનો જઘન્ય ભાવ બંધનું કારણ છે) તો પછી જ્ઞાની નિરાસવ કઈ રીતે છે? તેના ઉત્તરની ગાથા કહે છે :-

ગાથા :- * ચારિત્ર, દર્શન, જ્ઞાન જેથી જઘન્ય ભાવે પરિણમે,
તેથી જ જ્ઞાની વિવિધ પુદ્ગલકર્મથી બંધાય છે. ૧૭૨.

ટીકામૂત :-

(૧) * [ઇચ્છાપૂર્વક આસવભાવોનો અભાવ હોવાથી જ્ઞાની નિરાસવ છે :]

૧. * નથી રાગદ્વેષવિમોહ ઇચ્છા સહિત એવો જ્ઞાની જે,
આસવ તણા જ અભાવથી નિરાસવી છે તે ખરે.

(૨) * [જઘન્યભાવે આત્માને દેખનાર, જાણનાર, આચરનાર જ્ઞાનીને પુદ્ગલકર્મનો બંધ થાય છે :]

૧. * પરંતુ જ્યાં લગી જ્ઞાની તે ઉત્કૃષ્ટ ભાવથી* જ્ઞાનને**
નહિ દેખતો, નહીં જાણતો, આચરણ નવ કરતો થકો;

૨. * દેખે અને જાણે તથા આચરણ પણ તેનું કરે,
જઘન્યભાવે ત્યાં સુધી તેને અહો અનુમાન્ય*** જે;

૩. * એવા અબુદ્ધિસહિત કર્મકલંકના સદ્ભાવથી,
પુદ્ગલકરમનો બંધ થાય [જઘન્ય એવા ભાવથી;]

પાદટિપ્પણ :

* ઉત્કૃષ્ટભાવથી = સર્વોત્કૃષ્ટભાવથી = કેવળજ્ઞાન પ્રગટે એવા ભાવથી

** જ્ઞાનને = આત્માને

*** અનુમાન્ય = જેનું અનુમાન થઈ શકે છે તેવો

(૩) * [પૂર્ણપણે આત્માને દેખનાર, જાણનાર, આચરણ કરનાર સાક્ષાત્ જ્ઞાની સર્વથા નિરાસવ જ છે :]

૧. * માટે અહો આ જ્ઞાનને દેખો અને જાણો વળી,
આચરણ પણ તેનું કરો [જ્ઞાની હવેથી] ત્યાં સુધી

૨. * કે જેવડો સંપૂર્ણ છે જે ભાવ નિજ આત્મા તણો,
તે તેવડો દેખો અને જાણો તથા વર્તન કરો;

૩. * ત્યારે અહો તે આત્મા સાક્ષાત્ જ્ઞાની થયો થકો,
નિરાસવી છે સર્વથા [સર્વજ્ઞ વીતરાગી અહો!]

ટીકા :-

(૧) * [ઇચ્છાપૂર્વક આસવભાવોનો અભાવ હોવાથી જ્ઞાની નિરાસવ છે :]

૧. * જે ખરેખર જ્ઞાની છે તે, બુદ્ધિપૂર્વક (ઇચ્છાપૂર્વક) રાગદ્વેષમોહરૂપી

- * આસ્રવભાવોનો તેને અભાવ હોવાથી, નિરાસ્રવ જ છે.
- (૨) * [જઘન્યભાવે આત્માને દેખનાર, જાણનાર, આચરનાર જ્ઞાનીને પુદ્ગલકર્મનો બંધ થાય છે :]
- ૧. * પરંતુ ત્યાં એટલું વિશેષ છે કે—તે જ્ઞાની જ્યાં સુધી જ્ઞાનને સર્વોત્કૃષ્ટભાવે
 - * દેખવાને, જાણવાને અને આચરવાને અશક્ત વર્તતો થકો
- ૨. * જઘન્ય ભાવે જ જ્ઞાનને દેખે છે, જાણે છે અને આચરે છે.
 - * ત્યાં સુધી તેને પણ, જઘન્યભાવની અન્યથા અનુપત્તિ વડે (અર્થાત્ જઘન્યભાવ અન્ય રીતે નહિ બનતો હોવાને લીધે)
- ૩. * જેનું અનુમાન થઈ શકે છે એવા અબુદ્ધિપૂર્વક કર્મકલંકના વિપાકનો સદ્ભાવ હોવાથી
 - * [આવા જઘન્યભાવને કારણે તેને] પુદ્ગલકર્મનો બંધ થાય છે.
- (૩) * [પૂર્ણપણે આત્માને દેખનાર, જાણનાર, આચરણ કરનાર સાક્ષાત્ જ્ઞાની સર્વથા નિરાસ્રવ છે :-]
- ૧. * માટે ત્યાં સુધી જ્ઞાનને દેખવું, જાણવું.
 - * અને આચરવું કે જ્યાં સુધીમાં
- ૨. * જ્ઞાનનો જેવડો પૂર્ણભાવ છે
 - * તેવડો દેખવામાં, જાણવામાં અને આચરવામાં બરાબર આવી જાય.
- ૩. * ત્યારથી સાક્ષાત્ જ્ઞાની થયો થકો,
 - * (આત્મા) સર્વથા નિરાસ્રવ જ હોય છે.

કલશ - ૧૧૬

ઉત્થાનિકા : હવે, આ જ અર્થનું કલશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * આત્મા જ્યારે જ્ઞાની થાય ત્યારે,
* પોતે પોતાના સમસ્ત બુદ્ધિપૂર્વક રાગને
૨. * નિરંતર છોડતો થકો, અર્થાત્ નહિ કરતો થકો, વળી જે અબુદ્ધિપૂર્વક રાગ છે
* તેને પણ જીતવાને વારંવાર (જ્ઞાનાનુભવનરૂપ)
૩. * સ્વશક્તિને સ્પર્શતો થકો અને (એ રીતે) સમસ્ત પરવૃત્તિને—પરપરિણતિને
* ઉખેડતો જ્ઞાનના પૂર્ણભાવરૂપ થતો થકો,
૪. * ખરેખર સદા નિરાસ્રવ છે.
* [આ રીતે 'જ્ઞાની' નિરાસ્રવ કઈ રીતે છે?—એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કહ્યો.]

કલશામૃત :-

૧. * આ આત્મા [સમ્યક્ પ્રકારે] જ્યારે જ્ઞાની થાય છે,
ત્યારે સ્વયં નિજના અહો સહુ બુદ્ધિપૂર્વક રાગને
૨. * કદીયે કરતો થકો, અણબુદ્ધિસહ જે રાગ છે
તેને અહો પણ જીતવા, નિજ જ્ઞાનના અનુભવરૂપે
૩. * નિજ શક્તિને સ્પર્શે સદા, એ રીત સહુ પરવૃત્તિઓ
ઉખેડતો, નિજ જ્ઞાનના સંપૂર્ણ ભાવરૂપે થતો;
૪. * નિરાસ્રવી છે તે સદા [સાક્ષાત્] જ્ઞાની થયો થકો;
[જ્ઞાની નિરાસ્રવ કઈ રીતે?—એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કહ્યો.]

કલ્પશ - ૧૧૭

ઉત્થાનિકા :-હવે શિષ્યની આશંકાનો શ્લોક કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * જ્ઞાનીને સમસ્ત દ્રવ્યાસ્રવની સંતતિ,
* વિદ્યમાન હોવા છતાં જ્ઞાની સદા નિરાસ્રવ છે એમ શા કારણે કહ્યું ?
૨. * એવી જો તારી બુદ્ધિ છે (અર્થાત્ જો તને એવી આશંકા થાય છે)
* તો હવે તેનો ઉત્તર કહેવામાં આવે છે.

કલ્પશામૃત :-

૧. * 'સમસ્ત દ્રવ્યાસ્રવ તણી બહુ સંતતિ જો જ્ઞાનીને,
હો વિદ્યમાન છતાં સદા જ્ઞાની નિરાસ્રવ કેમ છે?'
૨. * જો એવી તારી બુદ્ધિ હો તો તેહ આશંકા તણો,
ઉત્તર હવે કહેવાય છે, [હે ભવ્ય ! તું સાંભળ અહો !]

ગાથા - ૧૭૩ થી ૧૭૬

ઉત્થાનિકા :-હવે, પૂર્વોક્ત આશંકાના ઉત્તરની ગાથા કહે છે :-

ગાથા :- * જે સર્વ પૂર્વનિબદ્ધ પ્રત્યય વર્તતા સુદ્રષ્ટિને,
ઉપયોગને પ્રાયોગ્ય* બંધન કર્મભાવ વડે કરે. ૧૭૩.

* ઉપયોગને પ્રાયોગ્ય = ઉપયોગના પ્રયોગ અનુસાર

- * અણભોગ્ય બની ઉપભોગ્ય જે રીત થાય તે રીત બાંધતા,
જ્ઞાનાવરણ ઇત્યાદિ કર્મો સપ્ત-અષ્ટ પ્રકારના. ૧૭૪.
- * સત્તા વિષે તે નિરુપભોગ્ય જ, બાળ સ્ત્રી જ્યમ પુરુષને;
ઉપભોગ્ય બનતાં તેહ બાંધે, યુવતી જેમ પુરુષને. ૧૭૫.
- * આ કારણે સમ્યક્ત્વસંયુત જીવ અણબંધક કહ્યાં,
આસરવભાવ અભાવમાં નહિ પ્રત્યયો બંધક કહ્યા. ૧૭૬.

ટીકામૃત :-

(૧) * [પુરુષના રાગના કારણે જ યુવાન સ્ત્રી પુરુષને વશ કરે છે :]

૧. * ઉપભોગ્ય નથી જ્યમ બાળ-સ્ત્રી તત્કાળની પરણેલ જે,
કિંતુ યૌવનપ્રાપ્ત તે પહેલાંની જે પરણેલ છે;
૨. * ઉપભોગ્ય તે બનતી અરે યૌવન અવસ્થામાં અને
જે રીત તે ઉપભોગ્ય થાયે તે અનુસારે ખરે;
૩. * એ પુરુષના રાગાદિભાવોને લીધે જ પુરુષને,
બંધન કરે છે—વશ કરે છે [એ જ સ્ત્રી પણ પુરુષને.]

(૨) * [જીવના વિકારીભાવને કારણે જ પૂર્વકર્મ જીવને બંધન કરે છે :]

૧. * તે રીત જે ઉપભોગ્ય નથી સત્તા અવસ્થામાં અહા,
કિંતુ જેહ વિપાક કાળે ભોગ્યયોગ્ય થઈ જતા;
૨. * એવા અહો પુદ્ગલકરમરૂપ દ્રવ્ય પ્રત્યય હો ભલે,
જે રીત તે ઉપભોગ્ય થાયે તે અનુસારે ખરે;
૩. * કર્મો તણા જે ઉદયના છે કાર્યરૂપે ભાવ તે,
જીવભાવના સદ્ભાવને લીધે જ છે બંધન કરે.

(૩) * [રાગના અભાવે પૂર્વબદ્ધ કર્મો જ્ઞાનીને નવો બંધ કરી શકતા નથી :]

૧. * માટે અહો આ જ્ઞાનીને પૂર્વે થયેલ નિબદ્ધ જો,
હો પ્રત્યયો સત્તા મહીં તો હો ભલે તેઓ અહો;
૨. * તોપણ ખરે તે જ્ઞાની તોય નિરાસવી છે કેમ કે,
નથી રાગદ્વેષવિમોહરૂપ આસવ તણા જે ભાવ છે;

૩. * તેના અભાવે જ્ઞાનીને દ્રવ્યપ્રત્યયો બંધો તથા કારણ નથી, નવયૌવના જ્યમ પુરુષને ઇચ્છા વિના.
૪. * જીવને નથી જો રાગદ્વેષ વિમોહરૂપ આસ્રવ અહા, તો ઉદયપ્રાપ્ત દરવકરમ કરી ના શકે બંધન કદા.

ટીકા :-

- (૧) ૧. * જેમ પ્રથમ તો તત્કાળની પરણેલી બાળ-સ્ત્રી અનુપભોગ્ય છે પરંતુ યૌવને પામેલી તે પહેલાંની પરણેલી સ્ત્રી
૨. * યૌવન અવસ્થામાં ઉપભોગ્ય થાય છે અને જે રીતે ઉપભોગ્ય થાય છે એ અનુસારે,
૩. * પુરુષના રાગભાવને લીધે જ, પુરુષને બંધન કરે છે—વશ કરે છે,
- (૨) ૧. * તેવી રીતે જેઓ પ્રથમ તો સત્તા અવસ્થામાં અનુપભોગ્ય છે
* પરંતુ વિપાક-અવસ્થામાં ઉપભોગ્ય થાય છે.
૨. * એવા પુદ્ગલકરમરૂપ દ્રવ્ય પ્રત્યયો હોવા છતાં
* તેઓ જે રીતે ઉપભોગ્ય થાય છે તે અનુસારે અર્થાત્ ઉપયોગના પ્રયોગ અનુસારે
૩. * કર્મોદયના કાર્યરૂપ જીવભાવના
* સદ્ભાવને લીધે જ, બંધન કરે છે.
- (૩) ૧. * માટે જ્ઞાનીને જો પૂર્વબદ્ધ
* પ્રત્યયો વિદ્યમાન છે, તો ભલે હો;
૨. * તથાપિ તે (જ્ઞાની) તો નિરાસ્રવ જ છે, કારણ કે
* કર્મોદયનું કાર્ય જે રાગદ્વેષમોહરૂપ આસ્રવભાવ
૩. * તેના અભાવમાં દ્રવ્યપ્રત્યયો બંધના
* કારણ નથી. (જેમ પુરુષને રાગભાવ હોય તો જીવાની પામેલી સ્ત્રી તેને વશ કરી શકે છે.)
૪. * તેમ જીવને આસ્રવભાવ હોય તો જ
* ઉદયપ્રાપ્ત દ્રવ્યપ્રત્યયો નવો બંધ કરી શકે છે.

કલશ - ૧૧૮

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થનું કલશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * પોતપોતાના સમયને અનુસરતા (અર્થાત્ પોતપોતાના સમયે ઉદયમાં આવતા)
 - * એવા પૂર્વબદ્ધ (પૂર્વે અજ્ઞાન અવસ્થામાં બંધાયેલા) દ્રવ્યરૂપ પ્રત્યયો
૨. * પોતાની સત્તા છોડતા નથી (અર્થાત્ સત્તામાં છે—હયાત છે) તોપણ
 - * સર્વ રાગ-દ્વેષ-મોહનો અભાવ હોવાથી જ્ઞાનીને કર્મબંધ કદાપિ અવતાર ધરતો નથી—થતો નથી.

કલશામૃત :-

૧. * નિજ નિજ સમયમાં પામતા જે ઉદયને એવા અહો,
 - અજ્ઞાનકાળે જે થયેલા બદ્ધ તે દ્રવપ્રત્યયો;
૨. * અસ્તિત્વ નિજનું છોડતા નથી, તોય જ્ઞાનીને સદા,
 - રાગાદિના જ અભાવથી, નથી કર્મબંધ થતો કદા.

કલ્પ - ૧૧૯

ઉત્થાનિકા:-હવે આ જ અર્થ દ્રઢ કરનારી બે ગાથાઓ આવે છે તેની સૂચનિકારૂપ શ્લોક કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * કારણ કે જ્ઞાનીને રાગદ્વેષમોહનો અસંભવ છે
- * તેથી તેને બંધ નથી કેમકે તે (રાગ-દ્વેષ-મોહ) જ બંધનું કારણ છે.

કલ્પશામૂત :-

૧. * 'નથી જ્ઞાનીને સંભવ કદા રાગાદિનો એ કારણે,
નથી બંધ તેને કેમ કે તે બંધકારણ રાગ છે.

ગાથા - ૧૭૭, ૧૭૮

ઉત્થાનિકા :-હવે આ અર્થના સમર્થનની બે ગાથાઓ કહે છે :-

- ગાથા :-
- * નહિ રાગદ્વેષ, ન મોહ—એ આસ્રવ નથી સુદ્રષ્ટિને,
તેથી જ આસ્રવભાવ વિણ નહિ પ્રત્યયો હેતુ બને; ૧૭૭.
 - * હેતુ ચતુર્વિધ અષ્ટવિધ કર્મો તણા કારણ કહ્યાં,
તેનાથી રાગાટિક કહ્યાં, રાગાટિ નહિ ત્યાં બંધ ના. ૧૭૮.

ટીકામૃત :-

૧. * નથી રાગદ્વેષવિમોહ સમ્યક્ષ્ટિને એ કારણે,
કે અન્યથા અનુપત્તિ છે સમક્રિતપણાની [કો' રીતે;]
૨. * ને રાગદ્વેષ તણા અભાવ મહીં જ સમ્યક્ષ્ટિને,
દ્રવ્યપ્રત્યયો પુદ્ગલકરમના બંધ-હેતુ નવ બને;
૩. * એ કારણે કે દ્રવ્યપ્રત્યયને અહો દ્રવ્યકર્મના,
હેતુપણાના હેતુઓ છે રાગદ્વેષાટિ અહા!
૪. * તેથી જ હેતુના અહા હેતુ તણા જ અભાવમાં,
પ્રસિદ્ધ હેતુમાનનો જ અભાવ હોવાથી સદા;
૫. * નથી બંધ સમ્યક્ષ્ટિને થાતો કહ્યો [જિનવાણીમાં;]
[આસ્રવભાવ અભાવમાં આ રીત નથી બંધન કદા.]

ટીકા :-

૧. * સમ્યક્ષ્ટિને રાગ-દ્વેષ-મોહ નથી કારણ કે સમ્યક્ષ્ટિપણાની અન્યથા અનુપત્તિ છે (અર્થાત્ રાગદ્વેષમોહના અભાવ વિના સમ્યક્ષ્ટિપણું બની શકતું નથી);
૨. * રાગદ્વેષમોહના અભાવમાં તેને (સમ્યક્ષ્ટિને) દ્રવ્યપ્રત્યયો પુદ્ગલકર્મનું (અર્થાત્ પુદ્ગલકર્મના બંધનનું) હેતુપણું ધારતા નથી.
૩. * કારણ કે દ્રવ્યપ્રત્યયોને પુદ્ગલકર્મના હેતુપણાના હેતુઓ રાગાટિક છે;
૪. * માટે હેતુના હેતુના અભાવમાં હેતુમાનનો (અર્થાત્ કારણનું જે કારણ તેના અભાવમાં કાર્યનો) અભાવ પ્રસિદ્ધ હોવાથી
૫. જ્ઞાનીને બંધ નથી. [આમ 'આસ્રવભાવના અભાવમાં જ્ઞાનીને બંધ થતો નથી' એવા પૂર્વોક્ત કથનનું આ બે ગાથાઓ દ્વારા આચાર્યશ્રીએ સમર્થન કર્યું.]

કલ્પશ - ૧૨૦

ઉત્થાનિકા:-હવે જ્ઞાનીને બંધ થતો નથી એ શુદ્ધનયનું માહાત્મ્ય છે માટે શુદ્ધનયના મહિમાનું કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * ઉદ્ધત જ્ઞાન (-કોઈનું દબાવ્યું દબાય નહિ એવું ઉન્નત જ્ઞાન)
૨. * જેનું લક્ષણ છે એવા શુદ્ધનયમાં
૨. * રહીને અર્થાત્ શુદ્ધનયનો આશ્રય કરીને જેઓ સદાય એકાગ્રપણાનો જ અભ્યાસ કરે છે તેઓ,
 - * નિરંતર રાગાદિથી રહિત ચિત્તવાળા વર્તતા થકા,
૩. * બંધરહિત એવા સમયના સારને (અર્થાત્ પોતાના શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને)
 - * દેખે છે—અનુભવે છે.

કલ્પશામૃત :-

૧. * દબાય નહીં જો કોઈથી છે એવું તે ઉન્નત અહો !
છે જેનું લક્ષણ તેહ ઉદ્ધત જ્ઞાન એ નયશુદ્ધનો;
૨. * આશ્રય કરી એકાગ્રતાનો જે કરે અભ્યાસ તે,
રાગાદિથી વિરહિત ચિત્ત સદા થઈ વર્તે અને
૩. * નિજ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ બંધ રહિત [મહિમાવંતને;]
દેખે અને અનુભવ કરે એવા સમયના સારને.

કલશ - ૧૨૧

ઉત્થાનિકા :-હવે કહે છે કે જેઓ શુદ્ધનયથી ચ્યુત થાય છે તેઓ કર્મ બાંધે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * જગતમાં જેઓ શુદ્ધનયથી ચ્યુત થઈને
* ફરીને રાગાદિના સંબંધને પામે છે,
૨. * એવા જીવો, જેમણે જ્ઞાનને છોડ્યું છે
* એવા થયા થકા, પૂર્વબદ્ધ દ્રવ્યાસવો
૩. * વડે કર્મબંધને ધારણ કરે છે (-કર્મોને બાંધે છે)—
* કે જે કર્મબંધ વિચિત્ર ભેદોના સમૂહવાળો હોય છે (અર્થાત્ જે કર્મબંધ અનેક પ્રકારનો હોય છે).

કલશામૃત :-

૧. * નયશુદ્ધથી પરિચ્યુત થઈ જેઓ અહો આ જગતમાં,
રાગાદિના સંબંધને તેઓ ફરીને પામતા;
૨. * એવા જીવો કે જેમણે છોડી દીધું છે જ્ઞાનને,
એવા થઈને દ્રવ્યઆસવ જેહ પૂર્વનિબદ્ધ છે;
૩. * તેના વડે ધારણ કરે છે વિવિધ પુદ્ગલકર્મને,
જે કર્મબંધ અનેક ભેદસમૂહરૂપે હોય છે.

ગાથા - ૧૭૯, ૧૮૦

ઉત્થાનિકા :-હવે આ જ અર્થને દ્રષ્ટાંત દ્વારા દ્રઢ કરે છે :-

- ગાથા :-
- * પુરુષે ગ્રહેલ અહાર જે, ઉદરાઙ્ગિને સંયોગ તે બહુવિધ માંસ, વસા અને રુધિરાદિ ભાવે પરિણમે; ૧૭૯.
 - * ત્યમ જ્ઞાનીને પણ પ્રત્યયો જે પૂર્વકાળ નિબદ્ધ તે બહુવિધ બાંધે કર્મ, જો જીવ શુદ્ધનય પરિચ્યુત બને. ૧૮૦.

ટીકામૃત :-

૧. * નયશુદ્ધથી જ્ઞાની અહો જ્યારે પરિચ્યુત થાય છે, રાગાદિ ભાવોનો અહો સદ્ભાવ તેને હોઈને;
૨. * દ્રવપ્રત્યયો પૂર્વે નિબદ્ધ થયેલને [તેથી ખરે,] હેતુપણાના હેતુનો સદ્ભાવ થાતાં [આ રીતે,]
૩. * જે હેતુમાન તણું થવું અનિવાર્યરૂપે હોઈને, જ્ઞાનાવરણ આદિરૂપે જડકર્મબંધન થાય છે.
૪. * અપ્રસિદ્ધ નથી દ્રષ્ટાંત આ પણ આ વિષે સહુ જીવને— પુરુષે ગ્રહેલ અ'હાર'ને રસ, રુધિર, માંસાદિરૂપે

* અ'હારને = આહારને

૫. * પરિણમન ઉદરાઙ્ગિ વડે થતું જગતમાં દેખાય છે; [નયશુદ્ધ-પરિચ્યુત જીવને આ રીત બંધન થાય છે.]

ટીકા :-

૧. * જ્યારે જ્ઞાની શુદ્ધનયથી ચ્યુત થાય છે ત્યારે તેને રાગાદિનો સદ્ભાવ થવાથી,
૨. * પૂર્વબદ્ધ દ્રવ્યપ્રત્યયો, પોતાને (-દ્રવ્યપ્રત્યયોને) કર્મબંધના હેતુપણાના હેતુનો સદ્ભાવ થતાં.
૩. * હેતુમાનભાવનું (કાર્યભાવનું) અનિવાર્યપણું હોવાથી જ્ઞાનાવરણાદિભાવે પુદ્ગલકર્મને બંધરૂપે પરિણમાવે છે,
૪. * અને આ અપ્રસિદ્ધ પણ નથી (અર્થાત્ આનું દ્રષ્ટાંત જગતમાં પ્રસિદ્ધ-જાણીતું છે); કારણ કે ઉદરાઙ્ગિ, પુરુષે ગ્રહેલા આહારને રસ, રુધિર, માંસાદિભાવે
૫. * પરિણમાવે છે એમ જોવામાં આવે છે, [શુદ્ધનયથી પરિચ્યુત જીવને આ રીતે, પુદ્ગલકર્મનું બંધન થાય છે.]

કલ્પશ - ૧૨૨

ઉત્થાનિકા :-હવે આ સર્વ કથનના તાત્પર્યરૂપ શ્લોક કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * અહીં આ જ તાત્પર્ય છે કે શુદ્ધનય ત્યાગવા યોગ્ય નથી;
* કારણ કે તેના અત્યાગથી (કર્મનો) બંધ થતો નથી.
૨. * અને તેના ત્યાગથી બંધ જ થાય છે.
* [તેથી જિનવર કહે છે કે હે ભવ્યો ! તમે હવે શુદ્ધનયનું ગ્રહણ કરો.]

કલ્પશામૃત :-

૧. * છે આ જ તાત્પર્ય અહીં કે શુદ્ધનય તજવો નહીં,
એ કારણે કે કર્મબંધ થતો નથી અત્યાગથી;
૨. * ને અહો તજવાથી તેને કર્મબંધ જ થાય છે,
[જિનવર કહે છે તેથી ભવ્યો! શુદ્ધનય ગ્રહજો હવે.]

કલશ - ૧૨૩

ઉત્થાનિકા :-ફરી, 'શુદ્ધનય છોડવાયોગ્ય નથી' એવા અર્થને દ્રઢ કરનારું કાવ્ય કહે છે:-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * ધીર (ચળાચળતા રહિત) અને ઉદાર (સર્વ પદાર્થોમાં વિસ્તારયુક્ત)
 - * જેનો મહિમા છે એવા અનાદિનિધન
૨. * જ્ઞાનમાં સ્થિરતા બાંધતો (અર્થાત્ જ્ઞાનમાં પરિણતિને સ્થિર રાખતો) શુદ્ધનય
 - * -કે જે કર્મોને મૂળથી નાશ કરનારો છે તે—
૩. * પવિત્ર ધર્મી (સમ્યક્દ્રષ્ટિ) પુરુષોએ કદી પણ છોડવાયોગ્ય નથી.
 - * શુદ્ધનયમાં સ્થિત તે પુરુષો,
૪. * બહાર નીકળતા એવા પોતાના [મરીચિ-ચક્રને] જ્ઞાનકિરણોના સમૂહને (અર્થાત્ કર્મના નિમિત્તે પરમાં જતી જ્ઞાનની વિશેષ વ્યક્તિઓને)
 - * અલ્પકાળમાં સમેટીને, પૂર્ણ, એક, અચળ,
૫. * જ્ઞાનધનના પુંજરૂપ, શાંત તેજને—તેજ પુંજને
 - * [નિત્ય એ સમ્યક્દ્રષ્ટિ પુરુષ] દેખે છે અર્થાત્ અનુભવે છે.

કલશામૃત :-

૧. * ચળ અચળતા વિણ ધીર ને વિસ્તારયુક્ત ઉદાર છે, મહિમા અહો જેનો [ઘણો] એવા અનાદિનિધન અરે;
૨. * નિજ જ્ઞાનમાં* સ્થિર પરિણતિને રાખતો નયશુદ્ધ એ, જે કર્મને મૂળમાંથી નાશ પમાડનારો છે જ તે—
૩. * સદ્ દ્રષ્ટિ ધર્મી પવિત્ર જીવોએ નથી કદી ત્યાજ્ય એ, નયશુદ્ધમાં સ્થિત છે અહો એવા સહુએ પુરુષ જે,
૪. * પરમાં જતું નિજનું મરીચિ-ચક્ર** સંકેલી અને બસ અલ્પકાળ મહીં અહો, નિજ પૂર્ણ, એક, અચળ અને
૫. * વિજ્ઞાનધનના પુંજરૂપ એ શાંત અતિશય તેજને, દેખે અને અનુભવ કરે છે [નિત્ય સમ્યક્દ્રષ્ટિ તે.]

પાદટિખ્પણ :-

* જ્ઞાન = આત્મા

** મરીચિ-ચક્ર = જ્ઞાન-કિરણોનો સમૂહ = જ્ઞાનની વિશેષ વ્યક્તિઓ

કળશ - ૧૨૪

ઉત્થાનિકા :-હવે, આસવોનો સર્વથા નાશ કરવાથી જે જ્ઞાન પ્રગટ થયું તે જ્ઞાનના મહિમાનું કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :-

૧. * જેનો ઉદ્યોત (પ્રકાશ) નિત્ય છે એવી
* કોઈ પરમ વસ્તુને અંતરંગમાં દેખનાર પુરુષને,
૨. * રાગાદિક આસવોનો શીઘ્ર સર્વ પ્રકારે
* નાશ થવાથી આ જ્ઞાન* પ્રગટ થયું—
૩. * કે જે જ્ઞાન** અત્યંત અત્યંત (-અનંત અનંત) વિસ્તાર પામતા નિજ રસના ફેલાવથી
* લોકના અંત સુધીના સર્વ ભાવોને કરબોળ કરી દે છે અર્થાત્ સર્વ પદાર્થોને જાણે છે,
* જ્ઞાન = આત્મા ** જ્ઞાન = પ્રગટ થયેલી જ્ઞાનની પર્યાય
૪. * જે જ્ઞાન પ્રગટ થયું ત્યારથી સદાકાળ અચળ છે.
* અર્થાત્ પ્રગટ્યા પછી સદા એવું ને એવું જ રહે છે—
૫. * ચળતું નથી, અને જે જ્ઞાન અતુલ છે
* અર્થાત્ જેના તુલ્ય બીજું કાંઈ નથી.

કળશામૃત :-

૧. * જેનો અહો ઉદ્યોત છે નિત્યે જ એવી વસ્તુ જે
કોઈ પરમને, અંતરંગે, દેખનારા પુરુષને;
૨. * રાગાદિ આસવભાવનો શીઘ્રે સહુય પ્રકારથી,
થઈ નાશ પ્રગટ્યું જ્ઞાન આ નિજરસ તણા ફેલાવથી;
૩. * કે જ્ઞાન જે અત્યંત અતિ વિસ્તાર પામીને અરે,
લોકાંત સુધીના સર્વ ભાવોને અહો જાણે ખરે;
૪. * જે જ્ઞાન પ્રગટ્યું ત્યારથી તે સર્વ કાળ અચળ રહે,
પ્રગટ્યા પછી એવું જ ને એવું જ તે નિત્યે રહે;
૫. * ચળતું નથી તે જ્ઞાન કદીયે ને અહો જે અતુલ છે,
નથી તુલ્ય તેના જેવી કો આ જગતમાં વસ્તુ ખરે.

ટીકા :-આ રીતે આસવ (રંગભૂમિમાંથી) બહાર નીકળી ગયો.

આમ શ્રી સમયસારની (શ્રીમદ્ ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યપ્રણીત શ્રી સમયસાર પરમાગમની) શ્રીમદ્ અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ વિરચિત આત્મખ્યાતિ નામની ટીકામાં આસવનો પ્રરૂપક ચોથો અંક સમાપ્ત થયો.